

TOPONÍMIA ÀRAB D'ALCOI

Llúcia MARTÍN PASCUAL

En època musulmana, Alcoi no era més que una fortalesa ubicada a la Serra del Castellar i una sèrie d'alqueries que depenien d'aquesta. No obstant açò, la zona d'Alcoi ha estat un lloc molt poblat des de temps immemorial com demostren els vestigis de poblats ibers a La Serreta, el Puig; també al Castellar, etc. hi ha restes de població romana i posteriorment de l'Alta Edat Mitjana.

La toponímia reflecteix tots aquests canvis de població i així trobem barrejats noms d'etimologia hipotèticament pre-romanç, romanç, i després per la dominació àrab, noms llatins arabitzats al costat d'escassos topònims d'origen estrictament àrab.

L'actual ciutat d'Alcoi és una fundació cristiana de l'any 1255. La població musulmana que va romandre es va agrupar en una sèrie d'alqueries dels voltants, i es van conservar les ja existents, donat que la nova villa tenia el privilegi de *no tindre moreria*.

Al *Libre del Repartiment* i a la documentació més antiga conservada a l'Arxiu Municipal (*Libre dels Extravagants* de 1263), es fan al·lusions a noms d'alqueries existents abans de la conquesta i, de vegades, als canvis de pobladors.

Són les següents:

ALQUERIA DE COTA, identificada amb l'actual partida de *Cotes*, entre els termes d'Alcoi i Cocentaina. La trobem al LR (*Libre Repartiment*, 1249) i al LE (*Libre Extravagants*, 1263) esmentada com «*alcareia de Cotas*». De tractar-se d'un nom àrab podria identificar-se amb QUTA¹ que significa parcel·la o tros de terra. Actualment aquesta partida es troba parcialment urbanitzada i molts del topònims menors que hi havia han passat, a l'oblit. Hem constatat en una documentació del segle passat, encara viu el nom de REALETES dins d'aquesta partida. El mot àrab RIYYAL dóna en català (i en castellà) «*real*» que vol dir «horta», ací, pel diminutiu, es tractaria dels «hortets»².

BENISSAIDÓ. Topònim de procedència àrab, etimològicament ve d'un antropònim, segurament de *Banu-Saydun*. Documentat ja al 1263 com «riu de Benizaydó que es prop del terme de Cocentaina». Durant el segle XIII hi va existir una alqueria amb el mateix nom que desaparegué a començaments del segle XIV sense haver trobat, a hores d'ara, cap resta arqueològica de la població³. Actualment, un barranc i un rierol porten aquest nom.

(1) Carme Barceló, *Toponímia àrab del País Valencià*, València, 1987, pàg. 147.

(2) María Jesús Rubiera, «Rafales y rahales, reales y raals...», *Sharq Al-Andalus*, I, Alacant, 1984 pp. 117-122.

(3) Ricard Bañó, «La problemàtica mudéjar en Alcoi», *Sharq Al-Andalus* II, Alacant, 1985, pp. 35-49.

Sembla que la població musulmana s'agrupava més intensament a les alqueries situades a les actuals partides de POLOP, BARXELL i XIRILLEN, encara que no són topònims àrabs, sinó anteriors.

El topònim de POLOP es troba documentat el 1251 en una donació feta per Ceyt Abu-Ceyt en benefici d'un tal Eiximén Péreç de Estada, cedint-li l'heretat de Polop, terme d'Alcoi (ACA, pergamins de Jaume I). L'etimologia d'aquest nom, segons Coromines (DECLLC) és una forma no documentada POCLU, divergent de la llatina POPULUS, nom d'arbre que en castellà ha donat «chopo», en romanès «plop» i en italià «pluppi». En tot cas, és un mot llatí d'origen obscur i el seu ètim és possiblement pre-romanç.

Dins l'actual partida de Polop trobem topònims menors que porten el nom d'*alquerieta* com ara *Alquerieta Nova*, *Alquerieta Vella*, vestigis de les antigues «*alcareas de Polop*», que consten a un document del 1299 i després a un altre de 1311 (LE, Arxiu Municipal d'Alcoi), on es parla d'unes alqueries dins de la partida de Polop.

Un topònim interessant, avui perdut, és el de BUIXERQUES⁴, nom d'una sub-partida que es localitzava en la partida de Polop o prop d'aquesta. Ve documentada en un protocol de 1308 (AMA). L'etimologia del mot sembla que és l'àrab BURJ que vol dir «torre» i XARQ que vol dir «orient», és a dir «torre de l'orient».

La primera part del mor anterior (BUIX-) la tornem a trobar com a component d'un altre topònim, BUIXCARRÓ, també dins la partida de Polop, fitant amb el terme de Banyeres. El DCVB registra un topònim igual al terme de Xàtiva com el nom d'una muntanya de la qual s'extrau un marbre que porta aquest nom. La descripció geogràfica del topònim d'Alcoi és també una muntanya que separa els termes d'Alcoi i Banyeres. Hi ha la possibilitat que el mot siga una evolució de «bosc» o bé un diminutiu. Buixcarró seria, aleshores, «el petit bosc» i no tindria res a veure amb etimologies àrabs⁵.

En la mateixa zona que el topònim anterior se'n troba un altre interessant: TALAIES; aquest sí que té un origen àrab, donat que el mateix mot en aquesta llengua significa «torre des d'on es pot observar una zona». Es tracta, geogràficament, d'un lloc alt, on ben bé es podia guaitar la zona entre els termes d'Alcoi i Banyeres.

BARXELL. Com a alqueria es troba documentada al LR (1249) «Barcheta, alqueria d'Alcoi». Va seguir conservant població musulmana després de la conquesta. Del castell de Barxell tenim la primera notícia el 1321 i hom diu que servia entre d'altres funcions «com a refugi de la població mudéjar que vivia a les partides de Barxell i Xirillent»⁶. L'etimologia d'aquest topònim sembla una prununciació arabitzada del llatí vulgar PARTICELLA, una forma romancejada del diminutiu llatí PARTICULA. S'aplica a un tros de terra o finca petita.

XIRILLEN. Actual partida ubicada entre Polop i Barxell. Totes tres, es troben al llarg del camí que uneix Alcoi i Banyeres i sembla que era una via de comunicació important perquè unia aquests nuclis de població de la muntanya amb la via principal que passava per Bocairent i Ontinyent (actualment hi ha una carretera amb un traçat afegit fins a la ciutat). L'alqueria de Xirillent es troba documentada al LE (1263), després el 1325 com a «Xiriell» i el 1360⁷. No és un nom d'etimologia àrab sinó un nom llatí arabitzat com sembla demostrar-ho la palatalització de la inicial.

Deixant ja els topònims localitzats en la zona pròxima al terme Alcoi-Banyeres, que, com hem vist no són d'etimologia àrab però tenen importància per haver estat centres de població musulmana que arabitzaren els primitius noms, passem a veure d'altres topònims referits a alqueries.

(4) *Idem*, pàg. 39.

(5) Possibilitat que va ser assenyalada durant les sessions del XIVé Col·loqui d'Onomàstica celebrat a Alacant.

(6) R. Bañó, art. cit., pàg. 41.

(7) C. Barceló, *op. cit.* pp. 227-228.

En tenim un, ja desaparegut i anterior a la conquesta que es deia ~~Benhadal~~. Sembla que es localitzava en el lloc que ara ocupa una part del casc antic, sense saber exactament on. L'alqueria va desaparèixer quan s'instal·laren els pobladors cristians de la nova vila. Ha deixat un vestigi: el cementeri, possiblement localitzable a l'actual carrer de la Puríssima, part del primer raval d'Alcoi, construït el segle XV⁸.

En relació als centres de població musulmans, tenim un topònim que s'ha conservat fins ara com a nom d'un mas i és el de LA MESQUITA. No s'han trobat restes d'una mesquita, però segons l'historiador alcoià Ricard Bañó, es trobava en realitat un centre de culte musulmà en aquest emplaçament.

Passem ara a veure topònims de caràcter diferent. En primer lloc tenim un interessant topònim vial que és BARADELLO, nom que pot tractar-se de l'àrab BALAT que significa «camí» més el sufix diminutiu romanç -ELLO, és a dir, «el caminet». Com a ALBALADELLO, el tenim documentat al LE de 1263. Més avant, trobem ALBALATELLO (1296) i en documents més recents alterna la forma Baradello amb i sense article *Al-*. Actualment encara se sent dit «Albaradello». Aquest topònim es troba entre Mariola i les partides de Polop i Barxell. Podria tractar-se d'un camí natural donat que té eixida al Barranc del Cinc i enllaça amb un altre camí que va a Agres. El topònim ALBALAT el trobem al llarg de la geografia de País Valencià. En castellà, la paraula àrab ha evolucionat a ALBALADEJO i té el mateix significat⁹.

Pocs més són ja els topònims àrabs que trobarem al terme d'Alcoi. Una partida anomenada BENIATA, que es troba a l'eixida d'Alcoi en direcció a Alacant. Sembla ser un nom antic perquè ja el tenim documentat a l'any 1396 com una «orta d'Alcoi». Possiblement es tracta d'un nom propi i trobem que la segona part coincideix amb d'altres topònims com Mislata, (Manzil Ata)¹⁰.

El topònim RAMBLA el trobem donant nom a una partida al peu de la serra de l'Ull del Moro formant una depressió prolongada fins arribar al riu. El nom «rambla» és d'etimologia àrab i es troba molt estès per tot el país, també ha passat al castellà amb el mateix significat: sempre fa referència a pendents on hi ha avingudes d'aigua.

Un topònim menor que fa referència a l'aigua i també prou estès, és SÉNIA, que en àrab és una sènia per a extraure aigua. El tenim en català i també en castellà «Cenia».

La causa d'aquesta escassa aportació àrab a la toponímia, es pot explicar, més que per una re-toponimització posterior a la conquesta, per la conservació de gran part dels topònims que ja existien abans de la vinguda dels musulmans. Prova de la conservació a què ens referim, la tenim en la supervivència de noms de possible etimologia pre-romànica i en l'arabització lingüística que es produí en els noms llatins, dels quals ja hem parlat.

Dels topònims àrabs que hem vist, dos semblen ser d'origen antroponímic (Beniata i Benissaidó), un fa referència al relleu (Rambla), un a una via de comunicació (Baradello), un a l'aigua (Sénia) i d'altres a llocs de vigilància (Buixerques i Talaies).

Molt interessants són altres topònims que ací no tractarem per no tindre relació amb l'àrab, però que demostren la riquesa de noms que hi ha a la zona d'Alcoi. Topònims referits a les característiques geogràfiques de la regió com aquells que tenen relació amb el relleu: *Toscar*, *Tormo*, *Cantagallet*, *Tossa*, *Cocons*, segurament pre-romànics; *Llometes*, *Plans*, *Pagos* (vessant nord d'una muntanya) etc, ja romànics.

Topònims que fan referència a l'aigua: *Canal*, *Llacunes*, *Riquer* (QUER és pre-romà i vol dir «pedra»), *Toll del Drac*, etc. Depenent de la funció de l'aigua tenim el topònim *Molinar*.

(8) R. Bañó, art. cit., pàg. 40.

(9) La Dra. Rubiera ha estudiat aquest topònim als seus treballs, *Els noms àrabs de Benidorm i comarca*, Alacant 1985, en col·laboració amb Mikel de Epalza i *Villena en las calzadas romana i árabe*, Alacant, 1984.

(10) C. Barceló, *op. cit.*, entrada Mislata, pàg. 178.

El camí: Es freqüent el nom d'*assegador*.

La vegetació: *Carrascar, Teixeda, Ginestar, Aranyó, Sarga* (aquest segons Sanchis Guarnier és pre-romà i vol dir «conjunt de salzes»).

Animals: *Barranc de Na Lloba, Llobera, Corbo*.

D'altres noms: *Mariola, Uixola, Batoi, Gormaget*, etc.¹¹

Com a conclusió podem dir que en la toponímia d'Alcoi trobem noms que per la seua forma possiblement són anterior a la romanització. Per les característiques de la zona s'han conservat els noms antics en comptes de produir-se una innovació paral·lela a les onades invasores. Per aixó han perviscut noms llatins i s'han arabitat per trobar-se en contacte amb pobladors musulmans. No cal dir que també hi ha un component català en topònims recents fruit de la conquesta i establiment de la població cristiana.

L'estudi de la toponímia queda sempre obert a tot tipus d'aportacions i endinsar-s'hi és una activitat engrescadora.

Vull expressar el meu agraïment a la Dra. Rubiera, perquè sense les seues sàvies explicacions i amigables consells no hauria estat possible aquest treball, i especialment a Ricard Bañó per la seua generositat en deixar-se accedir al seu fitxer.

Documentació de l'Arxiu Municipal d'Alcou (AMA):

Libre dels Extravagants, (1263-1296)

Cort del Justícia, (1299-1311)

Libre de Perts (segle XVII)

Riqueza Rústica, 1898.

Llúcia Martín Pascual
Universitat d'Alacant

(11) Un llistat dels topònims d'Alcoi amb assaig d'interpretació ha estat fet per Adrià Miró, del qual hem consultat el seu article «Nociones de toponímia alcoyana» dins la *Revista de la Asociación de San Jorge Mártir*, abril, 1984.